

Delft, standplaats van het `Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum `Generaal Hoefer'

Grepen uit zijn militair verleden

Toen in 1980 door de toenmalige Minister van Defensie definitief besloten werd ons museum in zijn geheel over te plaatsen van Leiden naar Delft, alwaar het zal worden ondergebracht in het `Armamentarium Ordinum Hollandiae et Westfrisiae', Wapenmagazijn van de Staten van Holland en Westfriesland - in de wandeling kortweg `Armamentarium' genoemd - was een einde gekomen aan de jarenlange onzekerheid over al-of niet restauratie van de steeds verder vervallende behuizing van het museum, het `Pesthuis', te Leiden. De slechte toestand van dit gebouw was er oorzaak van geweest dat uitbreiding en renovatie van de expositie tot de onmogelijkheden ging behoren en zelfs het grootste deel van het Pesthuis wegens bouwvalligheid voor het publiek moest worden gesloten.

Enkele citaten c.q. uittreksels uit jaarverslagen, verduidelijken de moeilijkheden en escalatie daarvan:

1964 (Betreft een zaal waar ernstige aantasting van de moerbalken door boktor was geconstateerd)

Aangezien vele instanties bij deze eventuele restauratie zijn betrokken, t.w. Gemeente Leiden als eigenaresse, de Provincie, het Rijk, het Departement van Defensie, de Rijksgebouwendienst en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, en de financiële consequenties belangrijk zullen zijn, laat een uiteindelijke decisie op zich wachten.

1965 Met een vrij grote mate van zekerheid kan worden aangenomen dat de aantasting door de boktor beduidend ernstiger is dan het zich liet aanzien.

Een constante aandacht voor een spoedige beslissing over de restauratie verdient aanbeveling.

1966 Van de zijde van de Rijksgebouwendienst en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is men van oordeel dat de aanvang van de noodzakelijke restauraties niet te lang ware uit te stellen.

1967 De snel verslechterende toestand van het oude gebouw houdt verband met het uitblijven van de sedert jaren noodzakelijke voorzieningen.

Op verzoek van de Secretaris Generaal wordt door de Directie Gebouwen, Werken en Terreinen een onderzoek ingesteld.

Op 19 augustus 1967 wordt het gebouw alsmede de depotzolders voor publiek en personeel gesloten.

1968 Een tijdelijke voorziening wordt aangebracht door het stutten van de moer- en kinderbalken, waardoor de ondermijnde zolderconstructie voor \pm 10 jaar is veiliggesteld; heropening van de in 1967 gesloten zalen.

1971 Onderhoudswerkzaamheden bestaan voornamelijk uit dichten van steeds opnieuw optredende lekkages van groten, daken en dakkapellen.

Deze veel tijd en geld vragende herstellingen maken, mede gelet op de algehele toestand van het gebouw, een grondige restauratie zeer gewenst.

1975 De toenemende verslechtering van het Pesthuis was aanleiding voor de Rijksgebouwendienst om te adviseren tot totale sluiting over te gaan.

1976 De toestand van het Pesthuis is nog steeds een bron van grote zorg, de zo hoog nodige restauratie van het gebouw kan nog altijd niet in het vooruitzicht worden gesteld.

1977 De zo hoognodige restauratie van het Pesthuis kan nog altijd niet in het vooruitzicht worden gesteld.

1978 De Minister van Defensie gaat accoord met het voorstel van het bestuur het museum, na voltooiing van de restauratie van het Armamentarium, te Delft te concentreren.

Was door deze beslissing het huisvestingsprobleem opgelost, van een verhuizing naar Delft kon nog geen sprake zijn, want de restauratie van het Armamentarium was nog niet eens begonnen.

Als een pikante bijzonderheid kan nog worden vermeld dat reeds in de zestiger jaren door enkele bestuursleden, die pessimistisch waren gestemd over de mogelijke restauratie op korte termijn van het Pesthuis, de suggestie werd gedaan het museum in zijn geheel naar Delft over te plaatsen; niet alleen zou hierdoor een betere en ruimere behuizing worden gevonden, maar - zo stelden deze leden - waar zou het museum beter tot zijn recht komen dan in het oude Wapenmagazijn van de Staten van Holland en West-Friesland?

Deze suggestie werd bepaald niet met instemming begroet, doch door de jaren heen brachten de voorstanders ervan, wijzende op het uitblijven van de restauratie te Leiden en alle gevolgen van dien en wellicht gedachtig aan de woorden van Prins Willem I van Oranje: 'n'est besoin d'espérer pour entreprendre ni de réuser pour persévérer', telkens weer hun idee naar voren. Zij zagen het gaandeweg meer steun krijgen van de andere bestuursleden en uiteindelijk werd het door het bestuur overgenomen en door de Minister van Defensie aanvaard.

Nu de restauratie van het Armamentarium in volle gang is en goede voortgang geniet zal ons Museum binnen afzienbare tijd in een prachtig monumentaal en historisch gebouw zijn gehuisvest.

Naar aanleiding van deze nieuwe standplaats Delft rijst de vraag in hoeverre deze stad een militair verleden heeft.

In onze vaderlandse geschiedenis komt zij voor wat militaire activiteiten betreft slechts sporadisch voor en er is een schaarste aan documenten. Er bestaat van de stad bijna geen oud archief, omdat in 1536 een groot deel van de stad, inclusief het raadhuis, afbrandde. Dit raadhuis, herbouwd, werd in 1618 wederom door brand getroffen. In 'Beschrijvinge der Stadt Delft, Betreffende desselfs Situatie, Oorsprong en Ouderdom, Opkomst en Voortgangh' van Dirck van Bleyswyck Everts-zoon is over deze laatste brand vermeld:

Yverigh waren vele burgers . . . oock besich, om so veel het doenlyck was te salueren stadts boeken, papieren en bescheyden . . .

Echter moest daer noch veel verloren gaen, want de solderinge van de weeskamer (alwaer den bram eerst sijn aanvanck nam, die . . . boven de secretarije quam) doorgebrandt zijnde, storten 't vuyr aanstonts neder; veele overoude gedachtenisse, aanteyckeningen, registeren en memorien (misschien oock Benige, uyt den eersten gemeenen brandt van de stad noch over gebleven, waer uyt wy noch eenigh licht souden hebben kunnen scheppen, 't welck wy nu ontberen moeten) moesten mede in de vlamme blyven'

Niettemin is Delft wel degelijk gelieerd met militaire activiteiten, waarover hier - zonder aanspraak te maken op volledigheid - een en ander wordt verhaald.

De stad Delft ontleent haar naam aan het water waaraan zij is gelegen. Dit is echter geen natuurlijke waterloop, doch een gegraven vaart, een DELF, welke de stad van Noord naar Zuid doorsnijdt als een rechtlijnige gracht, het Oude Delft.

Wanneer nu is deze gracht gegraven?

De overlevering wil dat zij een deel uitmaakt van Corbulo's Gracht.

Delft zou dus in de Romeinse tijd zijn ontstaan. Corbulo's Gracht werd omstreeks het jaar 50 gegraven als verbinding tussen de rivieren de Maas en de Rijn (thans Katwijkse Rijn) en zou bestaan hebben uit de Vliet, de Delf en de Schie.

Hierdoor kon de vloot van de Schelde binnendoor varen, teneinde een uitvalsbasis ter verovering van Engeland te bereiken.

Als bewaking van deze waterweg zouden aan de Delf twee wachttorens zijn verrezen, waarvan één, nl. het benedenstuk van de Oude Kerktoren, nog over zou zijn.

De Romeinse bezetting had tevens tot taak van voorbijvarende, niet tot de Romeinse vloot behorende schepen, tol te heffen.

Rondom deze wachttorens ontstond de stad, later Delft genaamd.

Delft zou dus zijn ontstaan uit militaire noodzaak.

Onderzoekingen hebben echter aangetoond dat het Oude Delft geen deel heeft uitgemaakt van Corbulo's Gracht, aangezien deze vanaf de Hoornbrug bij Rijswijk in Zuidwestelijke richting via Wateringen, Kwintshoek naar Westerlee, alwaar zij de Maas bereikte, heeft gelopen. De Delf, de gegraven gracht, is dan ook niet door de Romeinen, doch in later tijd gegraven met de bedoeling een nederzetting ter plaatse van het huidige Delft met de buitenwereld te verbinden.

Wij maken nu een grote sprong en vernemen dat in het jaar 1071 Godfried de Bultenaar de stad Delft sticht, of althans, wat tot nu toe een nederzetting, een dorp was, vergroot en tot een stad gemaakt zou hebben. Hertog Godfried van Neder Lotharingen, te hulp geroepen door de bisschop van Utrecht, Willem van Gelder, verjoeg met toestemming van de Duitse

Keizer Hendrik IV, Robert de Fries - die voogd was over de Hollandse graaf Dirk V en gehuwd was met diens moeder Geertruid - uit Holland en onderwierp dit gebied, waarop Godfried de stad (of: de burcht) Delft bouwde.

In de in 1517 door Aurelius gemaakte kroniek lezen we:

‘Dese hertoge Govert metten Buyl stichtte en fondeerde tussen die dorpen van Ryswijck en de Ouwerschic tot zijner eeuwiger memorien een stede, die hij noemde Delft, ende niet veer buiten der stadt een casteel, daer hij zijn woonstadt in nam ter wijlen, dat hij in Hollandt domineerde ende heerschappij hadde’.

Door deze kroniek heeft ook deze legende algemene bekendheid gekregen, doch ook de juistheid hiervan is aan twijfel onderhevig.

Delft ligt aan een gegraven vaart, de stad is zodanig op de omgeving aangesloten dat de grachten en sloten zich buiten de stad voortzetten. Zij ligt in een stuk polder dat, bebouwd met huizen, van het omringende land door een wal en ringgracht is afgescheiden.

Aan deze plaats kan, in tegenstelling tot de ligging van andere steden, geen militaire betekenis worden toegekend. Niettemin stoelen twee stichtingsverhalen op militaire gronden.

Stadsversterkingen schijnen eerst laat tot stand gekomen te zijn. Nadat Delft op 14 april 1246 van Graaf Willem II, de latere Rooms Koning, stadsrechten had verkregen heeft de stad omstreeks 1300 van Graaf Jan II een bedrag van 600 Hollandse ponden ontvangen 'te hulpe Naere muren ende vestinghe'.

Nog heden ten dage is het beloop van deze versterking in de plattegrond van de stad terug te vinden.

Bij later verleende stadsrechten nl. in 1268, 1347 en 1355 werden de stadsvrijheden verder uitgebreid.

Na iedere uitbreiding van de stad werden nieuwe grachten aangelegd en nieuwe versterkingen gebouwd ter omringing van het geheel.

In artikel 57 van het Handvest, waarbij de stadsrechten werden verleend, lezen wij voorts dat:

'In mijne heervaert so sellen si 1) mi dienen mit XLI man. Bi den vergelden van den voirseiden penningen 2) sellen si vri bliven van alrede bede ende van alre ofbrekinge bi bede. Ende bi den dienste, die si mi doen te mijnre heervaert, so sellen si vri bliven ende bewaert van allen menen dienste, dat men Niet hofdienst'.

1. de stad Delft

2. vergoeding aan de graaf voor het verlenen van 'vrihede gegeven mine getrouwen poirters van Delf'.

Tien jaar na het vaststellen van het Handvest, dus in 1256, is aan deze bepaling uitvoering gegeven toen graaf Willem II te velde trok tegen de West-Friezen. De tocht verliep noodlottig, de graaf zelf werd bij Hoogwoud, nadat hij door het ijs gezakt was, dood geslagen. Van de 41 Delftenaren kwamen slechts 5 terug, een wel zeer zwaar verlies voor de stad, welke waarschijnlijk slechts ± 500 inwoners telde.

Bij nog andere gelegenheden heeft Delft 'mankracht' moeten leveren voor de strijdkrachten van de Landsheer.

Nadat in 1554 de stad ten behoeve van de oorlogvoering van Karel V tegen Frankrijk twee volledig uitgeruste oorlogsschepen had moeten leveren, zond in 1562 de Prins van Oranje, stadhouder in deze gewesten, namens Philips II een rondschrijven naar de steden waarin opdracht werd gegeven om, 'straetschenders, bedelaers, rabouwen en vagebonden' gevangen te nemen en gereed te houden voor vervoer naar de galeiën, waar zij als roeiers werden ingezet. Ook Delft leverde zijn aandeel in hun verdere levensloop is echter niet bekend. Tenslotte heeft gedurende de Franse tijd de stad, na de invoering van de conscriptie en de maritieme inscriptie, mankracht voor de Franse legers en marine moeten leveren.

Ook in vroeger tijden heeft Delft kennis gemaakt met bezetting door vreemde strijdkrachten. Kort nadat in 1299 het Hollandse gravenhuis was uitgestorven en opgevolgd door het Henegouwse Huis, was het als gevolg hiervan onrustig in deze contreien. Bovendien vielen de Vlamingen het land binnen. Zij hadden, in oorlog zijnde met Frankrijk, in 1302 in de Gulden-sporen-slag de Fransen verpletterend verslagen en dachten toen de kans te grijpen het altijd al begeerde Zeeland bij Vlaanderen te voegen.

Graaf Jan II, in Henegouwen in moeilijkheden verkerende, kon weinig ter verdediging van Zeeland doen, dat dan ook weldra, met uitzondering van Zierikzee, in Vlaamse handen viel. Door het succes aangemoedigd trokken de Vlamingen verder noordwaarts en verrasten verscheidene steden waaronder Delft, dat de vijand, zonder tegenstand te bieden binnen liet. Edoch de Vlamingen, weinig in aantal, faalden voor Haarlem.

Hierdoor aangemoedigd kwamen de Delftenaren in opstand en joegen de Vlamingen de stad uit.

Het verhaal wil dat vooral de Delftse vrouwen de vijand fanatiek te lijf gingen en velen van hen zouden hebben gedood.

Tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten werd de stad in 1359 door Albrecht van Beieren belegerd. De stad moest, nadat grote vernielingen waren aangericht, capituleren en een der voorwaarden was dat een deel der versterkingen zou worden geslecht.

Voorts moesten 1000 mannen barrevoets en bloofshoofds aan Machteld van Lancaster - de weduwe van Graaf Willem V, de broer van Albrecht van Beieren - die in Graaf Albrechts tent aanwezig was, vergiffenis gaan vragen en 500 vrouwen met loshangende haren aan haar verzoeken hun mannen vrij te laten.

De sleutels van de stadspoorten moesten door de burgemeesters aan Machteld worden overhandigd. Een twaalfstal inwoners van de stad, waaronder de schout, werden voor eeuwig verbannen.

Als oorlogsschatting moesten 60.000 Brusselse schilden worden opgebracht. De stad moest ook een 'steenboete' betalen, bestaande uit 102.000 schoongemaakte stenen, afkomstig van de Noordpoort en de daarbij gelegen walmuur.

Deze stenen moesten te 's-Gravenhage worden afgeleverd en werden gebruikt voor de opbouw van het Binnenhof.

Eerst in 1396 kreeg de stad de oude rechten terug en mochten de versterkingen worden herbouwd, dit als beloning voor het moedige gedrag van het Delftse contingent troepen dat in dat jaar tijdens de veldtocht van Graaf Albrecht van Beieren en diens zoon Willem van Oostervant, de latere Graaf Willem VI, tegen de Friezen een afgedwaalde eenheid Engelse hulpstroepen, welke door de Friezen was omsingeld, ontzette en de vijand daarbij een gevoelige nederlaag toebracht.

Een vijftigtal jaren later bleek het nodig om behalve de poorten ook muren en waltorens om de stad te bouwen, teneinde een eventuele vijand met succes te kunnen bestoken.

De burgemeesters van Delft verzochten dan ook hertog Philips van Bourgondië toestemming om, indien de beschikbare gelden dit zouden toelaten, deze voorzieningen te mogen aanbren- gen.

In 1449 verleende hertog Philips toestemming.

Tijdens de z.g. Jonker Fransen oorlog (1488-1492) hebben er vele schermutselingen rondom Delft plaats gehad, waarbij de inwoners van de stad zich niet onbetuigd lieten, doch tengevolge waarvan de welstand van de stad ernstige schade opliep en een groot deel van de bevolking in armoede geraakte, hoewel de stad zelve, dank zij de versterkingen, voor verwoestingen gespaard bleef.

Tegen het einde van de Middeleeuwen bezat de stad 24 muur- of waltorens, terwijl er 8 poorten aanwezig waren; voor de Oostpoort lag een groot rondeel en er waren 5 kleinere rondelen langs de Oostwal en op de hoeken van de ommuring.

In 1773 werd door de burgemeesters van Delft besloten de torens, welke tegen een gering bedrag en vaak zelfsom niet, ter bewoning beschikbaar waren gesteld, niet meer te repareren en ze bij verhuizing of overlijden van de bewoners voor afbraak te verkopen.

Ook van de poorten heeft slechts één, nl. de Oostpoort, de eeuwen overleefd en is thans dan ook nog een bezienswaardigheid.

Ook een drietal torens, de Huibrechtstoren, de Rietveldse of St. Joristoren en de Bagijnentoren, zijn nog terug te vinden.

Wat betreft gebastioneerde versterkingen zij vermeld dat in 1556 Willem van Noort, die stadsarchitect van Utrecht was, à raison van 40 Carolus guldens een nieuwe fortificatie met 15 bastions rondom Delft heeft ontworpen.

Dit plan is echter niet tot uitvoering gekomen omdat het veel geld kostte en bij het uitbreken van de 80-jarige oorlog te veel tijd zou hebben gevegd.

Onder leiding van de Gouverneur der stad, Marnix van Sint Aldegonde, werd door de Stadsregering dan ook besloten te volstaan met de aanleg van 4 ravelijnen voor de poorten, wallen en borstweringen langs de muren en verbreding van de grachten.

De ravelijnen lagen resp. voor de Haagpoort, de Wateringsepoort, de Waterslootsepoort en de Zuid- of Kethelpoort.

Dit laatste werd reeds in 1616 weer opgeruimd om plaats te maken voor de Kolk bij de Schie. In 1672 werd door de Leidse hoogleraar in de wiskunde een vestingbouwkunde, Christiaan Melder, een ontwerp gemaakt om van de stad een vesting naar de toen geldende inzichten te maken.

Dit ontwerp bestond uit een ovaal met 20 bastions rond de stad, met een variant welke dichter om de stad was gelegen.

Het ontwerp werd echter niet uitgevoerd.

Stadspoorten werden ook veelal gebruikt voor het huisvesten van krijgsgevangenen. Vele steden bezaten nl. geen eigenlijke gevangenis, althans geen mogelijkheid om een enigszins belangrijk aantal personen onder te brengen.

Ook in Delft waren ten tijde van het verblijf van Willem van Oranje in die stad krijgsgevangenen, tewerkgesteld aan de 'forteresse', in de stadspoorten gelegerd.

Het kwam de Prins bedenkelijk voor dat zij nog al veel vrijheid genoten, waarom de Staten van Holland de kapitein Uytenbroek aanschreven de gevangenen in 'goede verzekerdheid' te houden.

Ondertussen had de stad nog enkele malen kennis gemaakt met legering van vreemde troepen. Nadat in 1566 een klein legertje protestanten bij Austruweel vernietigend was verslagen, keerde het tij voor de vrijheden welke de hervormingsgezinden zich hadden weten te veroveren. De landvoogdes vatte weer moed en gelastte de stedelijke overheden korte metten met de nieuwe religie en deszelfs aanhangers te maken. In verband met de toenemende onveiligheid door uit het zuiden komende vluchtelingen van allerlei aard, hadden de burgemeesters van Delft in begin 1567 van de landvoogdes toestemming gekregen om soldaten in dienst te nemen ter bescherming van de stad. De burgerij voelde echter niet veel voor vreemd krijgsvolk, waarop besloten werd een eenheid uit de burgers te recruteren en deze te doen aanvoeren door een lid van de vroedschap.

Edoch, het was bekend dat Delft een niet bepaald enthousiast bestrijder van de nieuwe leer was geweest en dat er in de stad nog altijd heel wat aanhangers ervan verbleven. Bovendien was een strijdmacht van enkele duizenden onder bevel van Hendrik van Brederode op weg naar het noorden en men vreesde een aanslag. Daarom kreeg Delft begin mei 1567 twee vendels Spaanse soldaten in garnizoen, welke werden ingekwartierd bij de burgerij, die behalve het verlenen van nachtverblijf ook gehouden was de soldaten de gelegenheid te geven tot koken en hen moest voorzien van kaarsen en olie.

Gelukkig was een en ander van korte duur want reeds op 26 mei werd het Spaanse contingent teruggetrokken, echter wel op voorwaarde dat de stad zich diende te onthouden van iedere tolerantie tegenover aanhangers van de nieuwe leer. Nog eenmaal heeft de stad korte tijd een Spaans garnizoen gehad en wel in 1571 toen het steeds agressievere optreden van de Watergeuzen Bossu deed vrezen dat een aanval op Delft niet tot de onmogelijkheden behoor-

de, te meer daar de stad bekend stond om zijn zeker niet gunstige gezindheid ten opzichte van het Spaanse bewind.

In 1787 is Delft korte tijd bezet geweest door Pruisische troepen, welke Prins Willem V te hulp kwamen. Franse troepen kwamen in 1795 Delft bezetten, de Duitsers volgden in 1940.

Militaire gebouwen

Aan de Rotterdamse zijde van de stad, bij de samenvloeiing van Oude Delft en Korte Geer ligt een complex gebouwen, bekend als het Armamentarium. Deze naam is ontleend aan het opschrift op de gevelsteen aan de zijde van het Oude Delft: 'Armamentarium Ordinum Hollandiae et Westfrisiae', Wapenmagazijn van de Staten van Holland en West-Friesland. Ook werd het wel genoemd (Groot) Ammunitiehuis, Ammunitiemagazijn, Gemeenlands magazijn van Holland, (Groot) Arsenaal of in de 19e eeuw Rijks Arsenaal.

Het oudste, zuidelijke gedeelte dateert uit 1602, het noordelijke uit 1692, het tussengedeelte is van latere datum.

Bijzondere aandacht vragen de gevelversieringen: aan de zijde van de Korte Geer het wapen met de kroon en het devies van Holland waaronder het jaartal 1692; aan het Oude Delft onder het gekroonde wapen van Holland met de spreuk 'Vigilate Deo Confidentes', de oorlogsgod Mars, gezeten op allerlei wapentuig, ter weerszijden van de wapens en namen van Nicolaas Stoop, Willem Fabricius, Hendrik van Bleiswyck en Simon van Beaumont, resp.

gecommitteerde raden namens Dordrecht, Haarlem, Delft en de secretaris van de Staten.

Dit beeldhouwwerk werd vervaardigd door Johannes Blommendael (overleden 1702) tegen een vergoeding van 1230 gulden, vastgesteld bij resolutie van de Gecommitteerde Raden van Holland van 18 januari 1694.

Boven het geheel de naam, bestemming, van het gebouw als bovenvermeld. Tenslotte boven de poort in de Zuidgevel een gebeeldhouwde steen met in het midden onder het jaartal 1602 Pallas Athene, geflankeerd door divers wapentuig en de busten van twee overwonnen Perzen.

Het is in dit monumentale gebouw dat ons Museum een onderkomen heeft gekregen en dat mede hierdoor een bestemming krijgt zijn naam en ouderdom waardig.

Tot het gehele complex behoort ook nog het voormalig pakhuis van de Oost Indische Compagnie dat aan de Noordzijde van het Armamentarium langs het Oude Delft is gelegen en in 1660 uit diverse identieke voormalige woonhuizen werd samengesteld.

Dat men ook eertijds goed raad wist met andermans eigendommen wordt geïllustreerd door het volgende.

Op 25 oktober 1811 bezocht keizer Napoleon Delft, waarbij hij vergezeld was van keizerin Marie Louise.

Na de gebruikelijke ontvangst en het genieten van een lunch stapte het keizerlijk paar weer in het rijtuig en reed naar het 'Stapelmagazijn', ons Armamentarium.

Aldaar aangekomen inspecteerde de keizer een erewacht van de schutterij nadat hij de keizerin met 'Non madame, vous restez en viture' belet had hem te vergezellen. Binnen het hek zag Napoleon een tweetal fraai bewerkte 48 ponders, welke in 1669 door Albert Bennings, geschutgieter in Lubeck, aan de Staten Generaal werden geschonken als toegift op een bestelling van 155 kanonnen. Terwijl hij de hand op een der stukken legde zeide hij: 'C'est à moi'. Enkele dagen later verdwenen de vuurmonden richting Parijs. Na de val van de keizer is er één naar Wenen en één naar Berlijn overgebracht; thans is er een te Wenen, terwijl het exemplaar in Berlijn door de Russen naar Moskou is gebracht.

In 1611 werden aan het Zuideinde, buiten de Schiedamoe of Kethelpoort op last van de Raad van State voorraadschuren gebouwd voor het opslaan van Krijgsvorraden.

Aan de Oostzijde van de stad, aan het einde van de zuidelijke kant van de Leerweg, bevond zich ten tijde van de Reformatie het Clarissenklooster.

Nadat de nonnen ten gevolge van de Reformatie de gebouwen hadden moeten verlaten, werden tuingeschut) en kapel (salpeter en zwavel) in gebruik genomen voor Artillerie Magazijn en de kelders ervan als munitiekruit-opslagplaats van de Staten van Holland.

Op 12 oktober 1654 begaf Cornelis Soetens, commies bij de Staten van Holland en West-Friesland, zich naar het kruitmagazijn om, zoals hij had gezegd een proefje van 2 pond kruit te halen.

Hij was daarbij vergezeld van een persoon, gekleed in een rode mantel, welke hij vóór het naar binnen gaan aan zijn knecht gaf, opdat de mantel niet vuil zou worden.

In het magazijn, in de kelders van het voormalige klooster, lag een voorraad van 80 à 90.000 pond kruit opgeslagen.

Even later vloog dit magazijn met oorverdovend lawaai de lucht in. Van Soetens en zijn metgezel werd nooit iets teruggevonden.

De ravage ontstaan door deze ontploffing, bekend als de 'Delftsche donderslag', was enorm; ± 100 mensen werden gedood, een duizendtal gewond. Ongeveer 200 huizen waren vernield, van 300 waren de daken verdwenen.

Geen enkel gebouw in de stad is onbeschadigd gebleven.

Van de Oude en de Nieuwe Kerk waren pilaren en muren gescheurd, alle gebrandschilderde ramen vernield.

Wonderlijk was dat het monument van Prins Willem I volslagen onbeschadigd bleef, zelfs het beroemde beeld, de Faam, staande op de tenen, bleef in evenwicht.

Tengevolge van de ontploffing ontstond een grote open ruimte, de huidige Paardenmarkt, waar omheen in later jaren de thans nog bestaande militaire gebouwen o.a. een kazerne, verrezen.

De kazerne, waarin tot na de mobilisatie 1914 - 1918 het 15e Regiment Infanterie was ondergebracht, is thans in gebruik bij de Van der Wouden Stichting, een instelling tot hulp aan geestelijk en lichamelijk gehandicapten.

De overige gebouwen, tot voor enkele jaren in gebruik voor opslag van militaire goederen, bevatten thans het Depot van ons museum alwaar het een ruim en overzichtelijk onderkomen heeft gevonden.

Zij nog vermeld dat niemand minder dan de Prins onzer dichters, Joost van den Vondel, een gedicht wijdde aan de Delftsche donderslag:

Te Delf, daer tegens stijl en orden,
Ons kruit, 's lands vijandin geworden,
Stadt--huis ontziet, noch kerck-gewelf,
En delft een burger-graf voor Delf,
In puin, en mensche-vleesch en golven
Van gloejende assche en glas gedolven.
Wie wort van bitter schreyen moe?
De woeste hoofstadt huilt U toe,
En gaept en stinckt, in zoo veel wijeken,
Gelijck een kerck-hof, zad van lijcken,
Geplet, geknot, gescheurt, gezengt.
Een Chaos, onder een gemengt,
Een jonghste dagh vol dootsche schricken
En d'ooghenblick der ooghenblickken.

Verbou een eeuw en Krezus schat:
Een vonck, een blik verwoest een stad.

Na de ramp van het in de lucht gevlogen kruitmagazijn kwam al gauw het bericht van Gecommitteerde Raden dat men wel graag 'eenighen voorset van poleer' in Delft zou willen opslaan en werd verzocht daarvoor een geschikte plaats aan te wijzen.

De burgemeesters bezochten daarop te 's-Gravenhage niet alleen de Gecommitteerde Raden maar ook de Raad van State om het standpunt van de vroedschap dat 'in deze stad, op de stadswallen ofte daaromtrent' geen nieuw kruithuis mocht worden gebouwd, bekend te maken.

Wel gaven zij te kennen dat buiten de stad een geschikte plaats was gevonden. De overige magazijnen mochten in de stad blijven.

Na langdurig overleg werd in 1659 besloten dat een nieuw kruitmagazijn zou worden gebouwd in de Lage Abtswoudse of Papsouse polder.

Dit kruitmagazijn, welks gebouwen nog heden ten dage bekend staan als het 'kruithuis aan de Schie' werd ontworpen door de beroemde architect Pieter Post.

Het geheel bestaat uit een monumentaal voorgebouw en twee in het water gelegen kruittorens.

Tot en met de mobilisatie 1939 - 1940 is dit gebouwencomplex ook voortdurend als munitieën kruitopslagplaats in gebruik geweest.

Het kruithuis is evenwel niet de vervanger van het 'Secret van Hollandt', de in de lucht gevlogen opslagplaats in het voormalige Clarissenklooster. Toen de besprekingen over de vervanging hiervan lange tijd duurden en zelfs waren vastgelopen, werd besloten dat het kruit van Holland door de fabrikanten zelf zou worden opgeslagen.

Zij ontvingen hiervoor een vergoeding tot het tijdstip waarop het door de Staten zou worden opgevraagd.

In 1689 evenwel besloten Gecommitteerde Raden dat Holland weer een eigen magazijn zou bouwen, 'tot het bewaeren van een goede quantityt buschpulver boven de gunt omtrent de Stadt Schiedam geconserveert wort'.

Dit gebouw werd in 1690 opgericht op een aangekocht terrein gelegen aan de Buitenwatersloot 'niet veere van des 'Gemeinelants kruytmoolen gelegen', dat 'was aengepresenteert' door de eigenaar Salomon van der Heuvel. Van dit kruithuis bleven enkele opmetingstekeningen bewaard, terwijl de gevelsteen ervan zich in het Rijksmuseum bevindt.

De 'Kogelgieterij' eveneens gelegen aan de Buitenwatersloot werd in 1845-1846 gebouwd, toen de constructiewinkel aan de Houttuinen van Leeuwenhoeksingel behoefte kreeg aan een werkplaats voor het maken en vullen van slaghoedjes. Hoewel het gemeentebestuur bezwaar maakte om hiervoor terrein af te staan werd toch overeenstemming bereikt om deze inrichting te bouwen ter plaatse waar in 1742 de kruis molen van Van Hoorn stond, welke toen in de lucht is gevlogen.

In de stad waren ook nog als magazijn ingebruik:

- de voormalige kapel van het Heilige Geest Zusterhuis (later meisjeshuis) gelegen aan het Oude Delft hoek Nieuwstraat (handvuurwapenen)
- een aan het Oude Delft gelegen 'huis van vier verdiepingen en ook zeer lang, strekkende van de Oude Delft tot achter de stadswallen' (loden kogels, 'bombers' en granaten).
- de kapel van St. Joris bij de Haagse Poort (geschut).

De drie magazijnen in het voormalige Clarissenklooster en het marmamentarium waren stapelmagazijnen van de Staten van Holland. Onder het beheer van de Generaliteit vielen de

beide gebouwen aan het Oude Delft, het Kruithuis en het getimmerte bij de Kethelpoort. Deze in totaal 8 militaire magazijnen in Delft zijn in de periode 1573-1670 tot stand gekomen. De kapel van St. Joris was een opslagplaats van geschut dat eigendom was van de stad Delft. Op de Markt bevindt zich op de nis 29-29a nog altijd het gebouw van de Garnizoens hoofdwacht, alwaar ook het bureau van de Garnizoenscommandant was gevestigd. Het heeft de bekende bouwstijl welke het kenmerk is van de hoofdwachten, zoals deze nog te vinden zijn in vele andere oude garnizoenssteden.

Tot zover een beschouwing over de oude militaire gebouwen van de stad Delft, waarbij nog kan worden vermeld dat het Armamentarium, de Kogelgieterij, het Kruithuis en de gebouwen aan de Paardenmarkt tot en met de mobilisatie 1939 - 1940 tot opslagplaats voor militair materieel en militaire goederen hebben gediend, terwijl enkele ervan, de gebouwen op de Paardenmarkt en de Kogelgieterij, tot voor enkele jaren als zodanig in gebruik zijn geweest.

Voorts was te Delft, gelegen aan de Leeuwenhoeksingel, een gebouwencomplex aanwezig waarin de zg. constructiewerkplaatsen waren gevestigd. Als oudste kiem van de Artillerie inrichtingen werden zij als affuitmakerij in 1679 door Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland aldaar gevestigd. Vermoedelijk werd deze locatie gekozen met het oog op de aldaar reeds aanwezige belangrijke magazijnen van krijgsbenodigheden. De opzet was zeer eenvoudig en omvatte een werkplaats voor de affuitmaker en één voor elk zijner helpers, de 'wielenmaker' en de smid.

In laatste instantie, d.w.z. in de 20e eeuw, werd er reparatie aan en assemblage van geschut verricht, handvuurwapenen en lichte automatische vuurwapenen werden vervaardigd en gerepareerd.

Deze constructiewerkplaatsen, welke in latere jaren een dependance vormden van de Artillerie-Inrichtingen aan de Hembrug, zijn na de tweede wereldoorlog opgeheven en overgeplaatst naar de Hembrug.

Ook in een gebouw, oorspronkelijk bestemd voor de Technische Hogeschool en gelegen aan de Julianalaan, zijn gedurende een reeks van jaren van voor tot na de tweede wereldoorlog, vestigingen van reparatie-inrichtingen en opslag van militaire goederen ondergebracht geweest.

Militair onderwijs

Bij besluit van de Souvereine Vorst van 24 februari 1814 Nr. 162 werd te Delft een militaire school opgericht welke de naam kreeg van Artillerie- en Genieschool, welke werd gevestigd in het door het bestuur van de stad Delft aangekochte en aan het Rijk afgestane fundatiehuis van de Vrouwe van Renswoude, gelegen aan het Oude Delft, thans Oude Delft no. 89-95, waarvan no. 95 bekend is als Hoofdgebouw van de Technische Hogeschool.

Deze school was bestemd voor de opleiding van ten hoogste 80 cadetten tot officier bij het wapen der Artillerie, der Genie, het Bataljon Pontonniers Mineurs en Sappeurs en tot de opleiding van 8 adspirant-ingenieurs voor de Waterstaat.

Verder konden voor de Wapens der Infanterie en Cavalerie en voor de Marine een 60-tal cadetten worden toegelaten, doch deze moesten voor eigen kosten studeren.

De cadetten voorzagen in hun eigen onderhoud, logies, kleding, boeken etc. en betaalden een jaargeld van f 60,- tot aankoop van boeken, instrumenten en modellen, benodigd voor het geven van het onderwijs en voor de verlichting en verwarming der schoollokalen.

Deze Artillerie en Genieschool werd bij besluit van koning Willem I van 29 mei 1826 opgeheven en opgenomen in de bij het zelfde besluit opgerichte Koninklijke Militaire Academie te Breda.

Ook de civiele leerlingen van de Delftsche Artillerie en Genieschool verhuisden mee naar Breda, alwaar dus civiele en militaire ingenieurs werden opgeleid.

Deze situatie heeft geduurd tot 1845 toen de opleiding van de 'civiele' ingenieurs werd overgeplaatst naar de in 1842 nieuw opgerichte Koninklijke Academie voor ingenieurs te Delft.

De opheffing van de Artillerie en Genieschool betekende echter niet het einde van het Militaire Onderwijs in Delft.

Na de oprichting van de KMA bleef bij de korpsen der artillerie de gelegenheid bestaan om tot officier te worden opgeleid. Deze regeling duurde tot 1830, werd in 1835 weer ingesteld en vervolgens in 1839 beëindigd.

Toen bij de uitbreiding der artillerie in 1852 een tekort aan officieren ontstond werd bij de diverse korpsen voor onderofficieren de mogelijkheid geopend om tot officier te worden opgeleid. Deze inefficiënte en kostbare wijze van opleiden tot officier duurde tot 1862, toen alle cursussen werden samengevoegd tot één geheel en wel tot 'De wetenschappelijke cursus der artillerie' in Delft, ondergebracht bij het 1e Regiment Vestingartillerie. Toen in 1878 de vestingartillerie Delft verliet bleef de cursus er toch gevestigd en gehuisvest in het Sint Agatha Klooster (Prinsenhof). In 1884 onderging de opzet een verandering in die zin dat, evenals voor de KMA, kandidaten in het bezit dienden te zijn van het eindexamen 5 jaar HBS. In 1897 werd de officiersopleiding te Delft definitief beëindigd en geconcentreerd te Breda. Voorts hebben officieren in de loop der jaren aan de Constructie Werkplaatsen diverse wapencursussen gevolgd, terwijl ook heden ten dage te Delft nog onderwijs aan militairen wordt gegeven; aan de Technische Hogeschool te Delft bestaat nl. de mogelijkheid voor officieren van alle krijgsmachtdelen om een opleiding tot ingenieur te volgen.

Logistiek

Toen de Prins van Oranje in november 1572 via Kampen en Enkhuizen uit Duitsland in Holland kwam, benoemde hij een klein jaar later tot Commissarissen in alle krijgskorpsen Jhr. Arent van Duyvenvoorde, Jhr. Albrecht van Egmond en mr. Jacob van Wesenbeeke. (Resolutie van Holland van 23 oktober 1573).

Aan hen werd opgedragen om in een daartoe geschikte plaats 'in bewaeringe te houden alle geschut, wapenen, poudre en chrijchsmunitie'.

Delft werd hiertoe aangewezen en bepaald dat de 'Sacristie van S. Rechten' tot magazijn zou worden ingericht, hetgeen geschiedde bij Resolutie van 21 mei 1577.

Een enkele greep uit de bevoorrading uit de magazijnen te Delft geeft een beeld van de veelzijdigheid der opgeslagen goederen.

Zo lezen wij in de Resolutie van Holland van 31 maart 1583 dat een zending naar de vesting Heusden bestond uit:

100 cogels van 24 pondt het stuck 200 cogels van 7 pondt het stuck 400 cogels van 4 pondt het stuck 400 cogels van 3 pondt het stuck 2000 pondt gegoten en 2000 pondt ongegoten bode cogels, dienende tot calibers ende Handt-Roers.

50 cogels met kettingen van 4 pondt het stuck.

100 spaden, 100 bijlen ende 50 Haecken of Houwelen.

Voorts 10 lasten goede rogge, 6 lasten mout en 10 lasten haver, dienende tot brouwen, 3 lasten erweten ende bonnen, 1 last azijn, 1 toelast wijn voor krancken en gequetsten, 1800 pondt kaerssen ende 200 waegh of gangen steenkolen, 4000 pondt speck, 6000 pondt Edamsche kaes, 400 deelen planeken, 400 kapravens 1), 1 last teer en peck en de 600 pondt warck, om peckrepen af te maecken, 1 last souts'

1) daksparren

Verder nog, ingevolge Resolutie van 26 juni 1583:

`300 spaden, 100 schoppen, 200 bijlen, 50 axen, 2 tonnen salpeter, 1 ton solpher, 1 ton voet-angels, 1 ton hondenkettingen van verscheyde swaerten, 300 stukken teerlingen, 300 cogels van 4 en 100 van 3 pondt, ende 4000 pondt kleyne gegoten cogels tot HandtRoers'.

Ook geschut kon uit Delft worden geleverd. In februari 1558 kreeg Anthonis Hendricxzoon, `boschgieter', opdracht van het stadsbestuur om een paar stukken geschut te gieten, terwijl bij Resolutie van Holland van 14 juli 1575 met Willem Willemsz. , koperslager, en Mr. Willem, `boschgieter' te Delft een acoord werd gesloten voor het gieten van halve cartouwen (24 ponders).

In 1652 kocht Zierikzee 600 musketten met toebehoren tot 's lands magazijnen te Delft.

In 1672 echter speelde Delft een minder mooie rol. Wat was nl. het geval? Toen de nood het hoogst was en het leger terug moest trekken, waarbij ernstige tegenwerking van de autoriteiten van verschillende steden werd ondervonden, kreeg de legerleiding van de Staten bevel om naar het Westen te retireren.

Zij ondervond tegenwerking in haar acties eerst door burgerij, daarna door politici. De Waterlinie kwam slechts langzaam tot stand, omdat stadsregeringen zo bang waren voor de boeren uit de omgeving dat zij de inundaties meer tegenwerkten dan bevorderden.

De toestand was zo dreigend dat 'Johan de Witt voorstelde de regering en alle resterende machtsmiddelen van de Staat naar Amsterdam over te brengen om van daar in de nieuwe linie `den vijandt het landt tot de uutterste man toe met een Batavische constantie te disputeren'. Daarnaast moest materieel uit de magazijnen naar de linie worden gebracht, maar de beheerder van de geschutvoorraad in Delft, bang om door de gemeente voor verrader gescholden te worden, durfde zijn stukken niet op transport te stellen!

De voorraad te Delft bestond uit 16 halve kartouwen van 24 pond ijzer, 33 id. nog te monteren met in totaal 4900 schoten en 2 metalen 18 ponders met 400 schoten.

We nemen nu een grote stap naar 1912 toen minister Colijn bepaalde dat in de drie centrale magazijnen, Amsterdam, Woerden en Delft `een hoeveelheid kleding- en uitrustingsstukken, groot genoeg om aan Tederen milicien eener nieuwe lichting een volledige uitrusting te kunnen uitreiken en om gedurende een vol jaar te voldoen aan aanvragen van de garnizoensmagazijnen ter voorziening in de behoefte aan het leger voor gebruik in vreedstijd, dus voor tusschentijdsche aanvulling of vernieuwing, als ook voor de weinige vrijwilligers'.

Er werd dus bij een en ander slechts rekening gehouden met een leger op vredesvoet, ondanks het feit dat de hoofdintendant aandrong op een reserve voor het geval van oorlog. Dit werd echter niet nodig geacht, behalve voor het schoeisel, waarvan een oorlogsvoorraad van één paar per twee man mocht worden opgelegd!!!

De laatste maal dat het grote magazijn te Delft zijn voorraden afstond was bij de mobilisatie van 1939, toen noodbruggen over de grachten het mogelijk maakten de uitrusting snel ter beschikking van de gemobiliseerde troepen te stellen.

Garnizoen (Zie bijlage, garnizoen van Delft)

Als in vroeger tijden over `garnizoen' werd gesproken moet niet gedacht worden aan de kazernering van troepen in de huidige betekenis van het woord. Militairen werden doorgaans

bij de burgerij ondergebracht, waarbij zijzelf voor het kopen en bereiden van hun voedsel moesten zorgen.

Over de sterkte van in Delft gelegerde troepen in het verre verleden is weinig bekend, hoewel de stad vrijwel voortdurend - behalve de schutterij en later de waardgelders - militairen heeft gehuisvest. Zo wordt de stad bij de vele conflicten welke gedurende de gravenhuizen plaats hadden - bijv. de Hoekse en Kabeljauwse twisten - herhaaldelijk genoemd.

Eerst in latere tijden worden ons betere gegevens bekend. Hier volgen enkele grepen: Zo bestond in 1584 de lijfgarde van de Prins van Oranje uit een garde te paard en een garde te voet. Deze laatste bestond uit 24 hellebaardiers; in 1583 was een compagnie waardgelders ter sterkte van 200 man opgericht.

Voorts werd bij Resolutie van Holland van 2 oktober 1583 aan Delft toegestaan om tot conservatie aen te nemen 150 soldaten, om daarmede nevens de schutteren der selve stede op 't houden van goede ende seeckere wacht, soo bij dage als nacht, goede ordre te mogen stellen, behoudelyck dat onder de voorsz. 150 soldaten, 50 vreemde sullen veesen, deze 50 soldaten met een officier, en 2 corporaels ter ordonnantie van Sijne Excellentie of de Staten voorn. hen sullen laten gebruycken binnen den Lande van Hollandt, soo op tochten, bewaernisse van Steden, Huysen of Forten, of te water'.

Het eerst genoemde onderdeel, dat bij de demobilisatie in 1918 de naam 'Schoolcompagnie van de Motordienst' kreeg, werd op 12 juli 1915 opgericht en bleef tot 9 mei 1922 in Delft in garnizoen, toen het werd overgeplaatst naar Haarlem.

De LAMB bestond uit een batterij van 3 stukken van 7.6 cm (aangeduid met 8 tl) geplaatst op zware motorvrachtwagens van het merk Thornycroft. Zij werd in 1917 opgericht nadat de Engelse fabriek Armstrong de vuurmonden te koop had aangeboden.

De batterij werd de voorloper van het latere Korps Luchtdoelartillerie. Het personeel der batterij werd aanvankelijk ingekwartierd bij de burgerij, later werd het met het geschut ondergebracht in de voormalige Kogelgieterij aan de Buitenwatersloot. Het eerste bureau van de commandant van de LAMB werd gevestigd in het Prinsenhof. In een der bijgebouwen van het zelfde Prinsenhof was ook het militair hospitaal gevestigd en wel in het gebouw aan het Agathaplein waarin thans het Volkenkundig Museum is ondergebracht.

Gaan we tenslotte naar de mobilisatie 1939 - 1940.

Ook in deze periode waren te Delft troepen gelegerd en wel o.a. twee opleidingsbataljons recruten.

Deze bataljons, bemand met recruten, waren eerst op 8 mei 1940 weer in Delft aangekomen. Zij waren in 1939 bij het begin van de mobilisatie geformeerd in Delft, doch na enkele maanden naar de garnizoenen van hun vredesonderdelen Rosendaal en Bergen op Zoom overgebracht omdat daar beter oefenterrein aanwezig was. Bij het uitbreken van de oorlog op 10 mei waren zij vrijwel onge oefend en nauwelijks bewapend. Desondanks hebben zij, bekwaam geleid door officieren en onderofficieren, zeer goede diensten bewezen door niet alleen te verhinderen dat de vijand Delft binnenviel, doch deze ook bij herhaling ernstig afbreuk te doen.

Zo slaagden zij er zelfs in vele Duitsers, afkomstig uit de beste vijandelijke troepen, krijgsgevangen te maken en een niet onaanzienlijke buit aan wapens te vergaren.

Gebrek aan opleiding en bewapening werd goedge maakt door - veelal gewaagde - improvisatie en vindingrijkheid.

Verder waren er enige technische troepen gelegerd en was er een Technische Hogeschool Compagnie, bestaande uit studenten die ongeveer één uur per dag militaire opleiding kregen.

Tenslotte waren er een vijftal lichte luchtdoelartilleriebatterijen, elk bestaande uit 2 à 3 stukken geschut van 2 cm, het geheel onder bevel van de res. kapitein der artillerie C. M. Hage en deel uit makende van het Vrijwillige Landstormkorps Luchtafweerdienst. Niet ongenoemd mag blijven de adjudant onderofficier J. C. P. Walraven die als enige militair in het Kruithuis was geplaatst en zich in de oorlogsdagen zeer moedig heeft gedragen. Het zou te ver voeren hier de gevechtshandelingen rond Delft te bespreken. Gaarne wordt de geïnteresseerde lezer verwezen naar het boek 'De Slag om de Residentie 1940' van de hand van de Luitenant-Kolonel van de Verbindingsdienst E. H. Brongers, uitgave Hollandia, Baarn.

Daarnaast bestond de schutterij, welke echter ook andere taken dan strikt stedelijke kreeg opgelegd.

Blijkens Resolutie van Holland van 12 april 1585 vonden de Staten van Holland het nodig om te voorzien 'dat de frontiersteden van Hollandt

'tegens alle overval ende invasie van den vijandt mogen blijven verseeckert; hebben verklaerd ende geresolveert dat in aller diligentie sullen geschickt worden:
. . . uyt Delft 50 van de schutterye alhier in guarnisoen binnen Schoonhoven . . .'

Bij resolutie van 3 juni 1585 werden uit Delft wederom 60 of 70 soldaten naar Den Briel gezonden.

We gaan nu naar 1629 in welk jaar de burgerij van Delft militaire taken kreeg toebedeeld nl. toen op het voorstel van Prins Frederik Hendrik minstens 10.000 burgers naar het leger te zenden, de Staten van Holland de helft hunner schutterijen gereed lieten maken om uit te rukken.

Eén compagnie ter sterkte van 150 man vertrok naar Bergen op Zoom en één naar Den Briel. In 1637 wordt wederom het Delftse garnizoen genoemd toen Frederik Hendrik met de door hem verzamelde garnizoenen van Utrecht, Delft, Gorinchem en Dordrecht een aanslag op Hulst wilde plegen, welke echter mislukte.

In 1640 vinden we dat van de repartitie der 24 compagnieën Waardgelders in Holland er 2 ten laste van Delft kwamen.

Ruim tien jaar later, toen tijdens de eerste Engelse oorlog het volk de rampen van de oorlog en de daardoor veroorzaakte ellende toeschreef aan de anti-stadhouderlijke partij, lezen we dat te Delft voortdurend ruitery in gereedheid werd gehouden om naar Maassluis te marcheren, alwaar de ongeregelheden het hevigst waren. Verder moesten er welwillende burgers onder de wapenen komen en verdeeld worden in 'Compagnieën, corporaelschappen, 'wagten of andersints'.

In 1671 was te Delft één compagnie te voet gelegerd terwijl er in 1672 drie compagnieën verbleven resp. behorende tot de regimenten van van Ingen Nulant en van Santen.

Overgaande naar de negentiende eeuw was in 1813 één der eerste regeringsdaden van de Souvereine Vorst een proclamatie van 6 december om alle weerbare mannen van 17 'tot het 50e jaar' te wapen te roepen. Wat de artillerie betreft werden kaders gevormd voor tien compagnieën voor een korps artillerie te voet van 1000 man, te Delft, Amsterdam en Leiden, terwijl bij besluit van 9 januari 1814 Nr. 1 het '1ste Bataljon Noord Nederlandsche Artillerie te voet der Staande armee' te Delft, Breda en Geertruidenberg ter sterkte van acht compagnieën werd opgericht, gevolgd door het Noord Nederlandsche Bataljon treinsoldaten te 's-Gravenhage en Delft.

In het begin van de 20e eeuw, nl. gedurende de mobilisatie 1914 -1918, bevonden zich onder de te Delft gelegerde gemobiliseerde troepen (onderdelen van de 1e Divisie) een tweetal nieuw opgerichte onderdelen van de Koninklijke Landmacht, nl. de Depot Afdeling van de Motordienst, en de Lucht Afweer Motor Batterij (LAMB).

Gedenktekens

Als sluitstuk van bovenstaande beschouwing in vogelvlucht over Delft en zijn betrekkingen met het militaire leven volgt hier een opsomming van Delftse gedenktekens voor leger- en vlootaanvoerders en voor in de regio gevallenen.

Nieuwe kerk

Graftombe van Prins Willem van Oranje.

Werd eerst in 1614 in opdracht van de Staten ontworpen door Hendrick de Keyser. Diende ter vervanging van een in 1584 zeer sober uitgevoerd graf.

Gedenksteen voor Cornelis Diderik Adrianus Schutter en Boudewijn van Hoey Schildhouwer van Oostee.

Beiden kapitein der artillerie, ridder 4e klasse van de Militaire Willemsorde en in 1832 gesneuveld bij de verdediging van de citadel van Antwerpen.

Enige artillerie-officieren hebben dit gedenkteken in 1834 doen plaatsen.

Oude kerk

Graftombe voor Luitenant Admiraal Pieter Pietersz Hein, gesneuveld 20 juni 1629, ontworpen door Pieter de Keyser.

Graftombe voor Luitenant Admiraal Maarten Harpertsz Tromp, gesneuveld 10 augustus 1653, ontworpen door Rombout Verhuist.

Gedenkraam door Joep Nicolaas 1956.

Begraafplaats Jaffa

Oorlogsmonument (muurreliefs)1940-1945, onthuld op 21 december 1940 ter nagedachtenis van de gevallen van het 3e, 6e en 14e depotbataljon, het Regiment Grenadiers, het 12e, 21e en 24e Regiment Infanterie, het 2e Regiment Wielrijders, het 1e Eskadron Pantserwagens, het 1e, 3e en 4e Regiment Huzaren, het 2e Regiment Artillerie, het Korps Motordienst en de TH compagnie.

Ontwerp F. Keuzenkamp jr. en D. Bus.

Hoofdgebouw Technische Hogeschool Julianalaan

Reliëf van Prof. L. O. Wenckebach, 1948 Schilderij ir. G. de Josselin de Jong, 1948

Nieuwe plantage - Koningsplein

Vrouwenfiguur door Gradus van Eden, 1950

BIJLAGE

GARNIZOEN van DELFT

INFANTERIE

1781 - 1784 Regiment Erfprins (= Oranje-Nassau Nr 3)
1789 - 1790 1e Bataljon van Regiment Zwitsers van Hirzel Nr 1
1790 - 1791 deel van 2e Bataljon van Regiment van Saksen-Gotha (ook te Woerden)
1791 - 1793 1e Bataljon van Regiment Oranje-Gelderland
1801-1803 3e Bataljon van 2e Halve Brigade
1803 - 1804 6e Bataljon Infanterie van Linie (hetzelfde onderdeel) Franse tijd
1815 - 1829 Staf van 9e Afdeling Infanterie
1817 - 1829 3e Bataljon van 9e Afdeling Infanterie
1844 - 1845 4e Bataljon (Jagers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1845 - 1846 1e Bataljon (Grenadiers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1846 - 1847 3e Bataljon (Grenadiers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1849 - 1950 1e Bataljon (Grenadiers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1850 - 1851 2e Bataljon (Grenadiers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1851 - 1852 3e Bataljon (Grenadiers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1852 - 1853 4e Bataljon (Jagers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1853 - 1854 1e Bataljon (Grenadiers) van Regiment Grenadiers en Jagers
1854 - 1858 2e Bataljon van 6e Regiment Infanterie
1858 - 1861 3e Bataljon van 7e Regiment Infanterie
1861- 1862 2e Bataljon van 4e Regiment Infanterie
1862 - 1913 1e Bataljon van 4e Regiment Infanterie
1913 - 1928 Staf van 15e Regiment Infanterie
1913 - 1922 1e Bataljon van 15e Regiment Infanterie
1913 - 1922 3e Bataljon van 15e Regiment Infanterie

ARTILLERIE

1781 - 1784 deel van Compagnie Artillerie van Wilderiek (ook te 's-Gravenpape, te Zandvoort en op Goeree)
1894 - 1785 deel van Compagnie Artillerie van Lombach (ook op Goeree)
1814 - 1815 1e Bataljon Artillerie te Voet
1815 - 1818 1e Bataljon Artillerie van Linie (hetzelfde onderdeel)
1818 - 1829 1e Bataljon Veldartillerie (hetzelfde onderdeel)
Het bataljon bestond uit de staf en acht (na 1815 zes) compagnieën.

1829 - 1841 3e Bataljon Artillerie Nationale Militie
Het bataljon bestond uit acht (na 1839 negen) compagnieën (de 1e, 3e, 4e en 5e Compagnie gingen in 1832 naar de Citadel van Antwerpen, de 3e Compagnie ging in 1840 naar Den Helder)

1841 - 1848 3e Regiment Artillerie (hetzelfde onderdeel) (onderdelen te Delft):
1841 - 1842 Staf van het 3e Regiment Artillerie
1841 - 1842 1e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1841- 1846 12e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1841 - 1846 13e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1842 - 1846 5e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1842 - 1847 6e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1843 - 1845 2e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie

1846 - 1848 7e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1846 - 1848 11e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1847 - 1848 8e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1847 - 1848 9e Compagnie van het 3e Regiment Artillerie
1848 - 1878 1e Regiment Vestingartillerie (hetzelfde onderdeel (onderdelen te Delft):
1849 - 1852 7e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1849 - 1855 11e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1852- 1878 Staf van 1e Regiment vestingartillerie
1852 - 1856 9e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1852 - 1861 10e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1852 - 1861 12e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1856 - 1861 1e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1856 - 1862 2e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1860 - 1861 13e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1862 - 1866 4e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1862 - 1866 5e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1863 - 1868 12e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1865 - 1866 3e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1866 - 1874 9e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1866 - 1874 11e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1868 - 1878 7e Compagnie van het 1e Regiment Vestingsartillerie
1867 - 1868 5e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1870 - 1878 8e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1874 - 1878 10e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie
1876 - 1878 9e Compagnie van 1e Regiment Vestingartillerie

In 1878 werden de drie regimenten vestingartillerie verdeeld in acht afdelingen met samen veertig compagnieën, waarvan er geen te Delft lag.

GENIE

1807 - 1808 Compagnie Mineurs
1808 - 1810 Korps Mineurs (twee compagnieën)
1809 - 1810 Compagnie Pontonniers
1810 - 1811 11e Compagnie du Der Bataillon de pontonniers (hetzelfde onderdeel maar in Franse dienst)
1918 - 1922 Schoolcompagnie van de Motordienst

BRON: H. Ringoir-Vredesgarnizoen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940, Den Haag 1980.

LITERATUUR

- Dr. Anne Berendsen
Dirk van Bleyswyck
Reinier Boitet (Bij-)
N. Bosboom
E. H. Brongers
Thera Coppens
Delftse Studiën
- Verborgenheden uit het oude Delft
Beschrijvinge der stad Delft 1676
Beschrijvinge der stad Delft 1729
In moeilijke omstandigheden aug. 1914- mei 1917
De slag om de Residentie
Maurits, zoon van de Zwijger
Bundel historische opstellen over de stad Delft:
G. Berends
Het Armamentarium J. K. van der Haagen, Het
Generaliteits Kruitmagazijn aan de Schie
A. Staring
Een onbekend werk van Johannes Blommendael
Vesting, vier eeuwen vestingbouw in Nederland
Atlas historische Vestingwerken deel IV, Zuid-Holland
Delft en Delfland
- Stichting Menno van Coehoorn
Stichting Menno van Coehoorn
Dr. J. F. Niermeyer
F. J. G. ten Raa en F. de Bas
J. K. H. de Roo van
Alderwerelt
H. Ringoir
- Het Staatsche Leger 1568-1795
Grootmeesters en Inspecteurs
der Artillerie
Vredes garnizoenen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940
(’s-Gravenhage 1980)
- Dr. J. D. Roorda
P. A. van Schuppen
I. L. Uyterschout
I. L. Uyterschout
- Het rampjaar 1672
Onze Prinsenstad
Onze gedenkteekenen een Nationaal bezit
Beknopt Overzicht Nederlandsche Krijgsgeschiedenis
1568-heden
- P. C. Visser
H. J. Wolf
- Delft, bladzijden uit zijn geschiedenis
Het kasteel van Breda en de Koninklijke Militaire
Academie
- D. Wijbenga
Dr. J. W. Wijn
- Delft, een verhaal van de stad en haar bewoners
Het krijgswezen in de tijd van Prins Maurits

FOTO VERWIJZING

blz. 31, 34, 37, 39, 40 en 43 Fotoreproductie Gemeentelijke Archiefdienst Delft, historisch topografische Atlas

blz. 25 Dr. J. F. Niermeyer Delft, Delfland

blz. 28 en 34 eigen verzameling